

فلسفه علم فقه

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سعید ضیائی فر

زمستان ۱۳۹۲

ضیائی فر، سعید، ۱۳۴۲-

فلسفه علم فقه / سعید ضیائی فر. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت)، ۱۳۹۲.

شانزده، ۴۸۸ص. (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۲۶۰: حقوق؛ ۲۴) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)؛ ۱۷۴۱: الهیات (فقه و مبانی حقوق اسلامی؛ ۲۵))

ISBN: 978-600-298-024-3

بها: ۱۲۶۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۴۵۳]-۴۷۷؛ همچنین به صورت زیر نویس.

نمایه.

۱. فقه - فلسفه. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی

دانشگاه‌ها (سمت). ج. عنوان.

۱۳۹۲ ۸ ض ۹ / ۱۶۹ BP

۲۹۷/۳۰۱

۳۳۷۱۶۲۶

شماره کتابشناسی ملی

فلسفه علم فقه

مؤلف: حجت الاسلام والمسلمین دکتر سعید ضیائی فر (اساس پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی)
«پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)»

ویراستار: سعیدرضا علی عسکری

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۲

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۲۶۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)، نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰.
ص.ب. ۳۷۱۸۵-۳۷۱۸۵ تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰ و ۰۶۶۹۷۸۹۲۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه جلال آل احمد، تقاطع پل یادگار امام، رویروی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،
تلفن: ۰۴۴۲۴۶۲۵۰، نمابر: ۰۴۴۲۴۸۷۷۷ تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹ - تلفن: ۰۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۰۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی با نگرش اسلامی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند، امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقای کیفی و کمی منابع درسی از دوباره کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، پنجاه و دومین کار مشترک خود را با انتشار کتاب فلسفه علم فقه به جامعه علمی کشور عرضه می‌کند.

این کتاب برای دانشجویان رشته «مذاهب فقهی» در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان متن درس «فلسفه فقه» و برای دانشجویان رشته‌های «حقوق» و «فقه و مبانی حقوق» به عنوان یکی از منابع درس‌های «فلسفه حقوق»، «مقدمه علم حقوق» و «درآمدی بر حقوق اسلامی» تدوین شده است. امید است سایر دانشجویان، طلاب و دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

ضمن تشکر از مؤلف محترم، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر ضیایی‌فر، از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با راهنمایی‌ها و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب پیش‌رو و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی و دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری کنند.

بسم الله الرحمن الرحيم

علوم انسانی در حکم مجموعه قواعد تنظیم حیات انسان در بخش نرم‌افزاری فرهنگ و تمدن بشری، علوم و معارفی است که به صورت روش‌مند از رفتارها، باورها، نگرش‌ها، احساسات و همه پدیده‌های انسانی معنادار بحث می‌کند و از مصادیق یقینی آن فلسفه، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم تربیتی، علوم اقتصادی، علوم سیاسی، مدیریت و حقوق است.

تحول در حوزه‌های علمی، به‌ویژه در علوم انسانی از فرازهای مورد تأکید حضرت امام خمینی(ره) و مطالبات جدی رهبر معظم انقلاب(مدظله) به‌ویژه در سال‌های اخیر است. اهمیت این تحول، ریشه در مطالعات علوم انسانی و نیازهای مترتب بر آن، به‌ویژه رشد و توسعه شتابان دانش و فرهنگ در عرصه جهانی دارد؛ زیرا بر آن، از یک‌سو انسان، به عنوان اشرف مخلوقات و از دیگر سو روابط او با دیگران در عرصه بشری مطرح است و از این جهت این علوم بر علوم دیگر تقدم دارد. به‌واقع، رسالت مهم و اساسی این علم، ساختن انسان، پرورش شخصیت و توجه به شأن وجودی او و در یک نگاه، رساندن او به سرمنزل مقصود و هدایت به سوی مرتبه انسان کامل است.

ایران اسلامی از بنیان‌های تمدنی غنی و توانمندی‌های فراوانی در درون و برون محیط‌های دانشگاهی و حوزه‌های علمی برخوردار است و از این جهت، بستری مهیا برای ورود به عرصه‌های علمی و تولید دانش بومی در حوزه‌های علوم انسانی فراهم است. به پشتوانه چنین میراث گران‌قدری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه با حمایت معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که رسالت و تکلیف اصلی آن تلاش برای تعمیق و گسترش علوم، معارف و ارزش‌های انسانی اسلامی و تطبیق هرچه بیشتر رشته‌ها و

درس‌های دانشگاهی با نیازهای جامعه و کاربردی کردن آنها و تحول در ارتقای علوم انسانی با تقویت جایگاه و منزلت این علم است، زمینه‌های چاپ این اثر را فراهم آورده است. از استادان، فرهیختگان و صاحب‌نظران ارجمند می‌خواهیم تا با همکاری و راهنمایی‌های ارزشمند خود این معاونت را در جهت نقد کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی یاری فرمایند.

معاونت آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

www.ketab.ir

فهرست اجمالی

۱		سؤ آغاز
۵		پیشگفتار
۱۱		فصل اول: مباحث مقدماتی
۱۱		گفتار اول: تعریف فلسفه علم فقه
۱۸		گفتار دوم: تفاوت فلسفه علم فقه و فلسفه احکام
۱۹		گفتار سوم: اهداف و فواید فلسفه علم فقه
۲۲		گفتار چهارم: روش فلسفه علم فقه
۲۷		گفتار پنجم: تفاوت «فلسفه علم فقه» و «اصول فقه»
۳۱		گفتار ششم: ساختار فلسفه علم فقه
۵۷		گفتار هفتم: تقدم فلسفه علم فقه بر علم فقه، یا تاخر آن
۵۸		گفتار هشتم: پیشینه مباحث فلسفه فقهی
۹۷		فصل دوم: تعریف فقه و مقایسه آن با اخلاق و حقوق
۹۷		گفتار اول: کاربردهای شریعت
۹۸		گفتار دوم: کاربردهای فقه
۱۰۱		گفتار سوم: کاربردهای اجتهاد
۱۰۳		گفتار چهارم: تعریف افتاء
۱۰۳		گفتار پنجم: تعریف اخلاق
۱۰۵		گفتار ششم: مقایسه علم فقه و علم اخلاق
۱۱۳		گفتار هفتم: تعریف حقوق
۱۱۳		گفتار هشتم: مقایسه علم فقه و علم حقوق

۱۱۹	فصل سوم: موضوع و قلمرو علم فقه
۱۲۱	گفتار اول: فعل مکلف از حیث حکم تکلیفی
۱۲۸	گفتار دوم: فعل مکلف از حیث تعلق حکم شرعی
۱۲۹	گفتار سوم: فعل انسان از حیث تعلق حکم شرعی
۱۳۰	گفتار چهارم: فعل فرد و جامعه از حیث تعلق حکم شرعی
۱۳۶	گفتار پنجم: حقوق و وظایف فرد و جامعه در همه عرصه‌های چهارگانه

۱۳۹	فصل چهارم: اهداف علم فقه
۱۴۱	گفتار اول: اهداف دنیوی و اخروی
۲۲۴	گفتار دوم: اهداف مادی و معنوی
۲۳۵	گفتار سوم: اهداف فردی و جمعی
۲۴۷	گفتار چهارم: اهداف حکومتی و غیر حکومتی

۲۶۱	فصل پنجم: مبانی علم فقه
۲۶۷	گفتار اول: حُسن و قبح عقایی
۲۷۴	گفتار دوم: حُسن عدل و قبح ظلم
۲۹۶	گفتار سوم: اختصاص تشریع به خداوند
۳۰۳	گفتار چهارم: حکمت الهی
۳۱۹	گفتار پنجم: لطف الهی
۳۲۶	گفتار ششم: خاتمیت نبوت
۳۳۷	گفتار هفتم: جامعیت شریعت
۳۵۸	گفتار هشتم: جاودانگی شریعت
۳۸۱	گفتار نهم: جهان شمولی شریعت
۳۹۹	گفتار دهم: شؤون معصوم (ع)

۴۵۱	نتیجه‌گیری نهایی
-----	------------------

۴۵۳	منابع و مأخذ
-----	--------------

۴۷۹	نمایه آیات
۴۸۵	نمایه روایات
۴۸۸	نمایه کتاب‌ها

فهرست تفصیلی

۱		سرآغاز
۵		پیشگفتار
۱۱		فصل اول: مباحث مقدماتی
۱۱		گفتار اول: تعریف فلسفه علم فقه
۱۱		تعریف اول
۱۴		تعریف دوم
۱۴		تعریف سوم
۱۵		تعریف چهارم
۱۶		تعریف پنجم
۱۷		تعریف برگزیده
۱۸		گفتار دوم: تفاوت فلسفه علم فقه و فلسفه احکام
۱۹		گفتار سوم: اهداف و فواید فلسفه علم فقه
۲۲		گفتار چهارم: روش فلسفه علم فقه
۲۳		احتمال اول: توصیفی بودن روش فلسفه علم
۲۴		احتمال دوم: توصیه‌ای بودن کار فلسفه علم
۲۵		احتمال سوم: توصیفی و توصیه‌ای بودن فلسفه علم
۲۵		بررسی و نتیجه‌گیری
۲۷		گفتار پنجم: تفاوت «فلسفه علم فقه» و «اصول فقه»
۲۸		مطلوبیت یا عدم مطلوبیت اصول فقه موجود
۳۱		گفتار ششم: ساختار فلسفه علم فقه
۳۱		ساختار اول

۳۳	 ساختار دوم
۳۳	 ساختار سوم
۳۹	 ساختار چهارم
۴۰	 ساختار پنجم
۴۱	 ساختار ششم
۴۲	 ساختار هفتم
۴۴	 ساختار هشتم
۴۵	 ساختار نهم
۴۶	 ساختار دهم
۴۶	 ساختار یازدهم
۴۹	 ساختار دوازدهم
۵۰	 ساختار سیزدهم
۵۱	 تحلیل و ارزیابی
۵۱	 تحلیل علل ارائه ساختارهای متفاوت
۵۴	 ویژگی‌های ساختار مطلوب
۵۴	 ساختار پیشنهادی
۵۷	 گفتار هفتم: تقدم فلسفه علم فقہ، علم فقه، یا تأخر آن
۵۷	 الف) مقام تدوین
۵۷	 ب) مقام آموزش
۵۷	 ج) مقام تحقیق و بررسی کارشناسی مسئله فقهی
۵۸	 گفتار هشتم: پیشینه مباحث فلسفه فقهی
۵۹	 ۱. شیخ مفید (م ۴۱۳ق)
۶۰	 ۲. سیدمرتضی (م ۴۳۶ق)
۶۱	 ۳. شیخ ابی‌الصلاح حلبی (م ۴۴۷ق)
۶۳	 ۴. شیخ طوسی (م ۴۶۰ق)
۶۵	 ۵. ابن زهره حلبی (م ۵۸۵ق)
۶۶	 ۶. ابن ادریس (م حدود ۵۹۸ق)
۶۷	 ۷. محقق حلی (م ۷۶۶ق)
۶۸	 ۸. علامه حلی (م ۷۲۶ق)
۷۰	 ۹. فخرالمحققین (م ۷۷۱ق)
۷۱	 ۱۰. شهید اول (ش ۷۸۶ق)
۷۷	 ۱۱. فاضل مقداد (م ۸۲۶ق)
۷۸	 ۱۲. ابن ابی‌جمهور احسایی (م حدود ۹۰۱ق)

۷۹	۱۳. محقق ثانی (م ۹۴۰ق)
۷۹	۱۴. شهید ثانی (م ۹۶۶ق)
۸۱	۱۵. محقق اردبیلی (م ۹۹۳ق)
۸۲	۱۶. صاحب مدارک (م ۱۰۰۹ق)
۸۲	۱۷. شیخ حسن عاملی (م ۱۰۱۱ق)
۸۳	۱۸. ملا محسن فیض کاشانی (م ۱۰۹۱ق)
۸۵	۱۹. محدث بحرانی (م ۱۱۸۶ق)
۸۶	۲۰. وحید بهبهانی (م ۱۲۰۶ق)
۸۷	۲۱. علامه سید مهدی بحر العلوم (م ۱۲۱۲ق)
۸۷	۲۲. شیخ جعفر کاشف الغطاء (م ۱۲۲۸ق)
۸۸	۲۳. ملا احمد نراقی (م ۱۲۴۵ق)
۸۸	۲۴. شیخ محمد حسن نجفی (م ۱۲۶۶ق)
۸۹	۲۵. شیخ انصاری (م ۱۲۸۱ق)
۹۰	۲۶. ملا حبیب الله شریف کاشانی (م ۱۳۴۰ق)
۹۰	۲۷. آیت الله بروجرودی (م ۱۳۸۰ق)
۹۱	۲۸. امام خمینی (م ۱۴۰۹ق)
۹۵	۲۹. آیت الله خویی (م ۱۴۱۲ق)
۹۷	فصل دوم: تعریف فقه و مقایسه آن با اخلاق و حقوق
۹۷	گفتار اول: کاربردهای شریعت
۹۷	۱. شریعت به معنای عام
۹۷	۲. شریعت به معنای خاص
۹۸	گفتار دوم: کاربردهای فقه
۹۸	۱. فهم همه آموزه های دین
۹۹	۲. آگاهی به احکام فرعی
۹۹	۳. رشته علمی
۱۰۰	۴. فقه به معنای شریعت
۱۰۱	گفتار سوم: کاربردهای اجتهاد
۱۰۱	۱. فرایند استنباط حکم شرعی
۱۰۲	۲. ملکه استنباط حکم شرعی
۱۰۳	گفتار چهارم: تعریف افتاء
۱۰۳	گفتار پنجم: تعریف اخلاق
۱۰۵	گفتار ششم: مقایسه علم فقه و علم اخلاق

۱۰۵	۱. مقایسه علم فقه و اخلاق از نظر موضوع و قلمرو
۱۰۷	۲. مقایسه علم فقه و اخلاق از نظر منابع
۱۱۰	۳. مقایسه علم فقه و اخلاق از نظر هدف
۱۱۲	۴. مقایسه علم فقه و اخلاق از نظر ضمانت اجرا
۱۱۳	گفتار هفتم: تعریف حقوق
۱۱۳	گفتار هشتم: مقایسه علم فقه و علم حقوق
۱۱۴	۱. مقایسه از نظر موضوع و قلمرو
۱۱۴	۲. مقایسه از نظر منابع
۱۱۵	۳. مقایسه از نظر هدف
۱۱۶	۴. مقایسه از نظر ویژگی‌های مسائل
۱۱۷	۵. مقایسه از نظر ضمانت اجرا
۱۱۷	۶. مقایسه از نظر مبانی

۱۱۹	فصل سوم: موضوع و قلمرو علم فقه
۱۲۱	بررسی توصیفی و توصیه‌ای
۱۲۱	گفتار اول: فعل مکلف از حیث حکم تکلیفی
۱۲۸	گفتار دوم: فعل مکلف از حیث تعلیق حکم شرعی
۱۲۹	گفتار سوم: فعل انسان از حیث تعلیق حکم شرعی
۱۳۰	گفتار چهارم: فعل فرد و جامعه از حیث تعلیق حکم شرعی
۱۳۶	گفتار پنجم: حقوق و وظایف فرد و جامعه در همه عرصه‌های زیاده‌گانه

۱۳۹	فصل چهارم: اهداف علم فقه
۱۳۹	الف) تعریف هدف
۱۳۹	ب) مقایسه هدف با نتیجه و فایده
۱۴۰	ج) تفاوت‌ها میان هدف خداوند و انسان
۱۴۱	د) اقسام اهداف احکام فقهی
۱۴۱	گفتار اول: اهداف دنیوی و اخروی
۱۴۱	۱. تعریف اهداف دنیوی
۱۴۲	۲. تعریف اهداف اخروی
۱۴۲	۳. احتمال‌ها درباره دنیوی، یا اخروی بودن احکام فقهی
۲۲۴	گفتار دوم: اهداف مادی و معنوی
۲۲۴	۱. تعریف اهداف مادی
۲۲۵	۲. تعریف اهداف معنوی

۲۲۵	۳. احتمال‌ها دربارهٔ مادی یا معنوی بودن احکام فقهی
۲۳۵	گفتار سوم: اهداف فردی و جمعی
۲۳۶	۱. تعریف اهداف جمعی
۲۳۶	۲. تعریف اهداف فردی
۲۳۷	۳. احتمال‌ها دربارهٔ فردی یا جمعی بودن اهداف احکام فقهی
۲۳۷	۴. دیدگاه‌ها دربارهٔ فردی و جمعی بودن اهداف احکام فقهی
۲۴۵	نتایج
۲۴۷	گفتار چهارم: اهداف حکومتی و غیر حکومتی
۲۴۷	۱. تعریف اهداف حکومتی
۲۴۷	۲. تعریف اهداف غیر حکومتی
۲۴۸	۳. احتمال‌ها دربارهٔ اهداف حکومتی داشتن احکام فقهی
۲۵۷	نتایج
۲۵۹	مصادیق اهداف شارع
۲۶۱	فصل پنجم: مبانی علم فقه
۲۶۱	تعریف مبانی
۲۶۱	۱. مبانی به معنای ادله
۲۶۲	۲. مبانی به معنای مفروضات و اصول موضوعه
۲۶۲	تعریف مبادی
۲۶۲	مبادی به معنای عام
۲۶۳	مبادی به معنای خاص
۲۶۴	انواع مبادی
۲۶۴	تقسیم اول: تقسیم به لحاظ علوم
۲۶۴	تقسیم دوم: تقسیم به لحاظ تصویری یا تصدیقی بودن
۲۶۶	تفاوت مبانی یک علم و مسئلهٔ یک علم
۲۶۷	گفتار اول: حُسن و قُبْح عقلی
۲۶۷	کاربردهای قبیح
۲۶۸	کاربردهای حسن
۲۷۰	نتایج
۲۷۴	گفتار دوم: حسن عدل و قبح ظلم
۲۷۵	تعریف عدالت
۲۷۵	۱. معنای لغوی
۲۷۶	اقسام و انواع عدالت

۲۷۸	۲. تفسیرهای عدالت
۲۸۰	نتایج
۲۹۳	مباحث تکمیلی
۲۹۶	گفتار سوم: اختصاص تشریع به خداوند
۲۹۶	الف) معنای اختصاص تشریع به خداوند
۲۹۶	ب) اقسام تشریع
۲۹۸	نتایج
۳۰۳	گفتار چهارم: حکمت الهی
۳۰۳	تعریف حکمت
۳۱۹	گفتار پنجم: لطف الهی
۳۱۹	تعریف و اقسام لطف
۳۲۶	گفتار ششم: خاتمیت نبوت
۳۲۶	۱. معنای خاتمیت
۳۲۷	۲. تفسیرها از ختم نبوت
۳۳۰	نتایج
۳۳۵	مباحث تکمیلی
۳۳۷	گفتار هفتم: جامعیت شریعت
۳۳۷	۱. معنای جامعیت
۳۳۸	۲. جامعیت دین و شریعت
۳۴۷	نتایج
۳۵۸	گفتار هشتم: جاودانگی شریعت
۳۵۸	۱. معنای جاودانگی
۳۵۹	۲. جاودانگی شریعت و دین
۳۵۹	۳. تفاوت جاودانگی دین و آموزه‌های دینی
۳۶۰	۴. انواع ادله از نظر دلالت بر استمرار
۳۶۲	۵. ادله جاودانگی حکم فقهی از نظر فقها
۳۷۶	نتایج
۳۸۱	گفتار نهم: جهان شمولی شریعت
۳۸۱	۱. معنای جهان شمولی
۳۸۲	۲. جهان شمولی دین و شریعت
۳۸۲	۳. تفاوت جهان شمولی رسالت و آموزه‌های دینی
۳۸۲	نتایج
۳۹۹	گفتار دهم: شوون معصوم(ع)

۳۹۹		اقسام شؤون معصوم (ع)
۴۴۶		اهمیت مقایسه‌ای شؤون معصوم (ع)
۴۵۱		نتیجه‌گیری نهایی
۴۵۳		منابع و مأخذ
۴۷۹		نمایه آیات
۴۸۵		نمایه روایات
۴۸۸		نمایه کتاب‌ها

www.ketab.ir

سرآغاز

فلسفه علم فقه دانش در آستانه شکل‌گیری است. طرح مباحث آن به این عنوان کمتر از دو دهه سابقه دارد. به سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۵ بازمی‌گردد. هرچند رگ‌ها و ریشه‌های آن در میراث علمی دانشوران فقه، اصول، کلام و... وجود دارد و این نکته را ما تحت عنوان «پیشینه مباحث فقهی» در این کتاب تا حدی بررسی کرده‌ایم و از ملاحظه مباحث کتاب هم روشن می‌شود که برخی از آنها صورت غیر تدوین‌یافته در آثار علمی دانشوران یادشده وجود دارد.

نگارنده به لطف و توفیق الهی از سال ۱۳۷۵ با پیشینه پایان‌نامه «مبانی کلامی فقه شیعه» وارد این عرصه شد و از آن زمان تاکنون تقریباً نیمی از وقت عمید زندگی علمی خود را در این رشته علمی صرف کرده است چه به صورت نگارش کتاب و مقاله، چه به صورت تدریس، چه به صورت شرکت در نشست‌های علمی و کرسی‌های نظریه‌پردازی، چه به عنوان راهنمایی و مشاوره پایان‌نامه‌ها، چه به عنوان مدیریت سیزده‌ساله گروه فلسفه فقه پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. لازمه مدیریت این گروه نوپا از یک سو رصد موضوعات قابل تحقیق بود و از سوی دیگر مباحثه، مشاوره، نظارت و ارزیابی طرح‌ها و تحقیقات در این موضوع بود. گرچه نگارنده دشواری‌ها و مشکلات فراوانی را در این زمینه تحمل کرده است تا به مطلب جدیدی در این موضوع دست یابد، ولی شیرینی یافته‌ها بر همه آن تلخی‌ها و سختی‌ها غالب آمده است نگارنده بر این باور است مطالبی که در اثر تحقیق، تدریس، ارزیابی و... در این موضوع یافته است کمتر با حضور پانزده‌ساله در درس‌های خارج فقه و اصول یافته است بلکه تصور می‌کند که این یافته‌ها می‌تواند تحولات مثبتی را در فقه و

اصول به همراه آورد به‌ویژه بحث شئون معصوم از مبانی کلامی. به هر حال تدوین در این موضوع با مشکلاتی همراه بود که برخی از مهم‌ترین آنها بدین قرار است:

۱. یکی از مشکلات، تلقی‌های مختلف از فلسفه علم فقه است برخی آن را با مبانی فقه یکی دانسته‌اند و حتی برخی آن را «فلسفه احکام» پنداشته‌اند که این مطلب در تعریف فلسفه علم فقه و ساختار آن بررسی شده است.
۲. بر فرض که یک تلقی از فلسفه علم فقه وجود داشته باشد درباره علوم تدوین نیافته ساختارهای متفاوتی مطرح می‌شود همان‌طور که درباره فلسفه علم فقه هم وجود دارد که در محور «ساختارهای فلسفه فقه» نقل کرده‌ایم و ساختار برگزیده را تبیین و اشکالات سایر ساختارها را توضیح داده‌ایم.

۳. نوظهور بودن این رشته علمی استقصای دیدگاه‌ها، ادله و نتایج آن ما را با دشواری چندین برابر روبه‌رو می‌ساخت و به رغم تتبع و تلاش فراوان، نگارنده ادعا ندارد که همه دیدگاه‌ها را در همه زمینه‌ها استقصاء کرده است. از این‌رو از خوانندگان فرهیخته استدعا دارم هر گونه پیشنهاد و انتقادی درباره این کتاب دارند بر نگارنده منت نهاده و آن را در اختیار قرار دهند.

آدرس ایمیل: ziyaei.saeid@isca.ac.ir

۴. به دلیل نبودن این مبحث صاحب‌نظران بومی، راجعی مشورت، اظهار نظر درباره طرح و متن تحقیق وجود نداشت بلکه برخی از افراد نظرات نامناسبی درباره این موضوع داشتند به‌ویژه در مرحله بررسی طرح تحقیق نمونه‌هایی از آن ظاهر شد از این‌رو اینجانب از مشورت افراد خبره در این زمینه محروم بودم و ارزیابی طرح و متن تحقیق بسیار بیش از مقدار متعارف به طول انجامید، افزون بر آن تغییر سه مدیرگروه حقوق در طول این تحقیق برخی مشکلات را به‌ویژه در انجام و پیگیری وظایف متعارف از سوی پژوهشگاه - به همراه آورد.

۵. گستردگی مسائل فلسفه فقه مقداری بحث را طولانی کرد و برخی از مباحث مهم فلسفه علم فقه نظیر منابع، روش‌ها، مکاتب، پیش‌نیازها و علوم مقدماتی علم فقه در این کتاب مطرح نشد و امید است در فرصت دیگری به آنها پرداخته شود.

این کتاب را پس از نگارش دوست فاضل و هم مباحثه‌ای ارجمند حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای صرامی ارزیابی کردند که از ایشان کمال تشکر را دارم. همچنین از

مدیران پیشین و کنونی گروه حقوق پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مسئولان آن، ویراستار محترم و سایر کسانی که به گونه‌ای در آماده‌سازی و انتشار آن نقش دارند تشکر می‌کنم اکثر این تحقیق را اینجانب در منزل انجام دادم و همسر گرامی در فراهم ساختن محیط آرام نقش بسزایی داشت و حقاً سزاوار تقدیر فراوان است. همچنین از والده گرامی که همواره دعاهایش بدرقه راهم بوده است تشکر می‌کنم و برای مرحوم والد غفران و رضوان الهی را از درگاه احدیت مسألت دارم و برای فرزندانم و همه فرزندان اسلام سعادت دو جهان را آرزو مندم.

آبان ۱۳۹۱

عید غدیر خم ۱۴۳۳ ق